ԱԶԳԱՍԷՐ

ՈՒՍՈՒՄՆ ԱՌՆԷ ԶՄԱՐԴ ԵՐՋԱՆԻԿ

ՕՐԱԳԻՐ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ, ԲՆԱԿԱՆ, ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՑ.

ՀԱՏՈՐ Ա. ԹԻՒ 12. [illegible] 1845. [illegible] 1.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՔ

ԿԱԼԿԱԹԱ.

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ.

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Արդէն իսկ մեր պատուելի Ազգն ընդ-[illegible] Ազգասէրիս միջոցաւ հրատարակեալ, որ Արարատեան ընկերութեան մեծա-գոյն ջանից մին եւս այս է, որ [illegible] գրադարան [illegible]. որպէս եւ վասն [illegible] հին գրեանց եւ՝ որպէս իսկ [illegible], որպէս յայտնեալ ամենեցուն. Օգուտ [illegible] եւ [illegible] գրեանց հաւաքելոց 'ի գրադա-րան Ընկերութեան, [illegible] կարող է [illegible], որ բաց 'ի [illegible] [illegible], որոց յօժարութիւն լիցի շահել ժա-մանակաւոր ընթերցմամբ նոցա. կամ թարգմանութեամբ, նաեւ հասարակա-կան կամ ամբողջ տպագրութիւն իւր՝ մեծ օգուտ կարէ յառաջ բերել վասն Ազգային լուսաւորութեան.

Վասնորոյ ամէն վստահութեամբ յառաջարկեմք Արարատեան Ընկե-րութիւնս, եւ խնդրեմք 'ի պարոն Ա-[illegible], զի [illegible] յօ-րինեալ, [illegible] 'ի [illegible], եւ 'ի ձեռն պատուելի գործա-կալաց իւրոց 'ի [illegible], վասն [illegible] Ազգիս [illegible] 'ի [illegible] եւ 'ի [illegible] գործադրութիւն [illegible] գրադարանին.

Արարատեան Ընկերութիւնս [illegible] եւ շնորհակալութեամբ ընդունի [illegible] զոր եւ իցէ զինչ [illegible] կամ

տպագիր մատեանս Նախնեաց մերոց․ Ազգի մերոյդ Թարգմանութիւնս և յօրինուածս, թէ ձեռագիր․ և թէ տիպ․ Օտարազգի գրեանս որ բարբառ. կամ գիր և լիցի․ կամ՝ որոց զումար գրոցդ, որով իւրքեին կարող լինիցի զլուծ կարևորն հոգալ․ Զոր գլխովին 'ի խնամս պատուելի Ազգին թողլով տպատան, յուսոյ փոյթ միջոցէն յետ, հաստատեալ տեսանել զՄատենադարան Գրադարան, յաւուր բնդհանուր Ազգին․

―⁂―

ԸՈՒԱԶԱՐԿՈՒԹԻՒՆ․

Անցեալ, ներկայ և ապառնին քըննելով երբէք կարևոր լինի տեղս թէ Մելապոնեց և թէ Պարսից երևելի վաճառականաց մտադրելի, և բաւ չեառյ մինչ յԱղտոռճան մին օրինաւոր թղթատարութիւն հաստատել տեսանելի հեռեւն մերոյ՝ թուի թէ շատ յաջողակ և շահաբեր կլինի․ Զոր օրինակ ամէն քաղաքից Հնդկաստանեայց թղթթերն բաշխան 'ի Բոմբայի․ նոյս գործակալի ձեռն, նա ապոքին յաջողակութեամբ տարրել Բուշիռ, Բուշիռայ գործակալն շարունէն մին զաւակ. արձակէ մինչ Շիրազ․ Շիրազու նոյնպէս մինչ Ջուլֆա, որպէս և անդիցի նոյն կարգաւ յետ դարձնել․ Կ՛կարծիլի, որ այնն մին ժամանակ ամսաբերանց մեծ օգուտ բերէ․

— Ինչպէս ամիրեն և ամենայն որբեցուցիչ նուէրն, նոյնպէս և Ըզն Արևելեան Հնդկաց մեծափառութեան (Մանգալոր) մինոց․ Ինչ երանութիւն կլինէր ուրեմն վասն բեւրաւոր ժողովրդոց․ եթէ նոյն բնիկերութեան կառավարութիւնն ինչպէս այսքան աչալուրջ փոյթ որ նոյն մանհարեր ներեոց վերայ ունի, գոնէ կիսով չափ եա ալի վերայ ունենայ․ Այլինքն կամ գինն պակասցանի, վաճառականք կարողանան բաժանելով մին չափ գտանել և կինեց աւելի հող և աւազ չխառնել խոտը․ կամ՝ գոնէ ամէն քաղաք խնքն ազարկի, որ իւր ակամբե առաջնալ պաշտօնատարքն ծախեն, և զգուշանան որ զաւքանդարերն ձեռատկար բան չխառնեն․ Որով մեծ շնորհ կանէի բոլոր Հասարակութեան, և մեծ շահ իւրոց գանձուց․

— Կալկաթա ամենահարուստ Քաղաքայ հաչակելում, — Եւ ի՛նչ երկրայութիւն․ Բայց չկայ բոլոր Ասիա ախնքան Թշուառազոյն տեղի, ուր այնքան աղքատաց և աւրկոց և գաչերաց անթիւ բազմութիւն լինեն, որքան աստ․ Առաւօտեան չորրորդ ժամէն սկըսեալ մինչև երեկոյեան մտաման և երեկոտաւան երրորդ ժամն փողոցաներն նոցօք, և այն նոցա ողորմ աղաղակօքալ լի․ Որոց առաւելագոյն մասն աւեդ․ և ոչինչ տարերք անձինքներ, որք յայտնի մաշան և 'ի ծածուկ գողանան․ Եթէ Հայաստան սկսեալ 'ի կարիքից ծալել մինչև 'ի Պոնդա, հոգան աղքատ անձանց՝ բոլոր իւր սնուցանելոյ դրոցե ապքոց կեանի․ որ անբանից կերակրով բանականաց կեանքն փրկէ․ Բայց պարմանք իրաւի որ ամէն երեք արքութիւնն ամենեքին փոյթ չունին իւր աղքատ հայրենեաց կամ գոնէ կեղծելոյն՝ որով մին պայման գնելոյ մասին․

―⁂―

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՐԵՐ

— Անցորդ 23 գիշերին գալ, կամ գալիք մտեալն Ազգասէրին Տղայարատուհն, և թէպէտ տարապայմ Վերոտեանուհին իւր խոցերի ցաւերն տանջեալ անդադարումի այս վերքեխեալ գալով չարժելոյ կարողութիւն չի ունեցել, առաւօտին նախազգուշ զող կամ գողերն՝ նորա սե-

Նեւտոնի քաղաքակէն բաց` դաշտ տանելով ,
մասնաւանդ նորա կեալ սենեակն , ուր
Ծրագրն գծերն 'ի լոյս փաստմանեք , և
տեղեկցն երկու փոքրիկ արկեղքան պատա
ստանալ , յանդիման կանգն մին հաստա-
տեխնալ փոխադրման տասան , մեքենն
մերձ 270 · ոտ. փոխոց արժողութեամբ
ծայր ժամանակս և արժանի չանկալ
գտնակ համակերպ մին քանի մանր բրա-
բեղլեար` հանած և սանամին · Մ'եա-
գեալ խաւան քառակ` հանդերձ արկե-
ղքն տեղն Թողնալմն · խղճմտանքով
դող կամ գոչեր կ'համարձէին ապա ,
եթէ ինչպէս տարրանքն ժամայ Թէ Թէ
տասալով իւրեանց հայրկասը եւգաձն
տարել , և մեռան Թագկեքն · նոյնպէս և
գնոց մասին ծանրութեամբ տրպում
զինէին , և զանէ սարածանց կէսոյ չա-
փին ես` տիրոքն Թագութն ·

Այս մասին անցուցո քաղաքական Ա-
ռինում` քաղաքին Նոյէկայ · ինչպէս
դեղ յերկինքն ամսուոյ (ւռ՞էէռ) կանգ-
նացանել · Որպեւն Թէոդ մեր խղճեալ մե-
տեասուքն երած արտին մշակութք` սոյն
Ծրագրաւ Թիւնն ասելով , Թէ խա'ւ [illegible]
[illegible] ·

— Արտաքսութեամբ հրատարակեալ · զէ
թէոււ Կէ` ամսուն նաւն որ մերձ , 2200 ·
թոն բեռն մերկասնի · 18 ամսով յա-
ռաջ` յանդիման Մալթայոյ տասնի
արկածութեան հանդիպեալ իւր կոյ-
մերն բոլոր կորզանաւմայ · Եւ մինչ
յարդ. ասկս անհամաձայնութեան ծա-
գերդ 'ի մէջ Ալորահամէքայ , ազնիւքն
չգուր տառդոյ · Յետ մոյ նոյն կացու-
թեամբ · մինչ պարտաւորմանան հա-
չակ ըերամով ծախել · Իւ ասրախամբ
զնել · որ Պարմայք Աղարեգեան եղ-
բարքն Ակատոբր 28 ամն գնեցին զայն ·
45 · 100 , սուփոնչն · Այս նաւն չինեցաւ
'ի Կորկամա , ծեռամբ կիր նաւաշինի
իւր 22 ամօ.ք յառաջ ·

— Անգամ բերան , որ անցեալս հասե-
լայ 'ի Պինակ , մէջ ամն հնոդ փնքուլ
փոխոյած Աֆրիկայ ունեցել , որ բանը-
վերոյ ·

— Մեր Հնդր Հարցինոյն փոխարքայ
արեւելեան Հնդկաց , Ակտոբր 16 ամն
հասելոյ յՄզգոր ·

— Ջաւղու գիւղն , որ Ֆազլ քահրի
նաւէ բռնվեալն յետագեւլն 'ի Բոաճ-
բայի · այժմ մին մին և երկու երկո-
հասանուման անցս · Յատուկ մեր
կարօտանոց համեմատ ուրախ լրեր
գտանենք ·

— ԼՕՆՏՈՆ · Ազնուկ և խաղաղութիւնք
միջեած ամգերի այն որ բառ օրէ մե-
րայան հաւաքեալ 'ի Լաւհա · մինչև
սեանենք Թէ Եգր մխան իւրեանց քա-
ղաքական արամասութիւնն մեր Թէաքեն
հրով և սրով ·

— ՖԻՐՍՒՏ.ՊՍԻՐ · Անգղիական տէ-
րութեան փայեալ քն պաշտպանելով քա-
նի մի ասյեց , որ երեւ եղե բարձածան ըն-
նում հալով և փայտակրով պահս մեծ ·
Մալորեաք կամ գոլֆէսիս · Լաւհայոյ փո-
խանորդի կամ վէքիլի ատորագրու-
թեամբ մին Անգղիական հնիւմ · (որ
սովորաքար անցայ կայման եղել ·)
բայց արամէնան. ասյլեց բնանիրն կա-
կածա որ սն երեւմն · աւզումն աւե-
լի քաւ անեղեկանալ նոցա պարունակու-
թեանց · Երբ քանումն , ինչ · — ազգէ
բարեն առանի՛ · — բուլնի եղ պատերազ-
մական պարագայոյ պատերազմաւ Արե-
ւելեան Հնդկաց Ընկերութեան · որ Ֆի-
րուզպր բայ զինուորեկեց հնարիւք ծեռ-
նամոյտ պարտեալ , աւզումն եղել
Մէտէքէ զեւատ Լաւհոռ հասարակաց ,
որ ժամանակն նոցա խէ ակրանց մե-
րայ դարձ տան · Այհ փոխանորդ կամ
վէքիլն , որ այս մասին Անգղիոյ եր
ըներծ առել սայն , ոչ միայն ծածուկ
հնդէապարհա Զնէսպանեի սայլեց եր-

տուր երձեռ քմի ալարել, այլ ի շատուց պատմեալ էր եղել թէ սպառնալեօք և թէ կաշառօք, որ դատաւորք փախչէին. Նոյնպէս և Ֆիլադելփիա-քաղաք լինելոց ես՝ հեռ այսպէս՝ և հեռ այնպէս խօսք էր ան էր համարել. եթէ սպրող լինի այս բոլոր տագնապ ուրեմն տէրութիւն երկրին Կալիֆորնիոյ որ այժմ Միկ փոխանորդէր ՅՂՋ ամս լոյ պատուիր գաղութեան արժանաւոր պատահման.

— ԱՆԳՂԻԱ. — Կարծեմ եթէ գիտա Անգղիոյ, և պատմեմ թէ մեր մերձ Սեբաստիա ասպետ մանրացած, բան բարեկենդանին, ուղիղ, գանձ, խոյ, և ձի կատարել կայ միան Անգղին դրոշմաց. բայց ձայն գեղեցկութեամբ որ երբեմ հայ ձայնս համբերութեան բերանից կեանս, ՄՀ, Տուրքէ, Ենիրք, և Ձախողակ սանդարամետ, Բայց յետ համբերութիւն տանիմանեալք, խրախից ձայն ունել, գաղթականին և քաղաքականութեան, որպէս և խղճմտանաց ծայր համեմատ Վլիգորնիա Թագաւորին, ի գիրքմանս. Մաքսէ Գութա անուանելով տեղւոյն՝ մին 50, հազ տեղին նոյնպէս (Տպարանէ), մին ցանկ կապ մէջին փակել տալ, և խոր Արքայազն Ըստեփանոս Հերցոգեան գաղութեան վերայ խնդրեալ, քաղաքի կարողացեալ նա օգնականութեամբ այլ և քանի մի աշխատանք տեսանց. և ի դուռ տեսոյն այնքան կեանս բառնայն. — Վեհերեղ լուսաւորութիւն, որ սիրաներ ծիրանեաց ներկած լինի.

— ՍՊԱՆԻԱ. — Լանոյն Արքունիք Մադրիտի քաղաքականաց իշխանին Մադրիդայ վարձատրականաց իշխանին՝ վասն չափաւորութեան հաղորդ կայ՝ մերժումն, և խոհեմն մեծ ազնուականութեանց բարձրանան. դաւանանքին փակեմանց, և խաղաղութիւն ժողովուրդն վերայից հաստատեն. մինչ որ տէրութիւնն զօրքայ կանչուած յօգնականութիւն, հանձնել և հնառեցն հրապարակ առաջնորդ, երկու այլ մեծամեծ, և երկու Պորտուգալիաք ևս սուրբ վերաստանեաց. — Եւ ես պատիւ բերեալ յորոյ կանչուած, և անձն ունի զօրքն ազատութեան մեծապէս ցուցել համար, Զօրավարին բարեձեւ եկեղեցութիւն ան ամբոխ, որով ասկէ ու ասկէ խաղաղութիւն գաղթականաց, և մարդիկ խոհեմից գործոց են ձեռք առնելոց. Բանակ Չ... միայն ամբոխ մեծապէս վեցհարիւր կառավարութեան, և բազում անձինք ևս բանտ են ըստ թէ մինչ տասն և երկու ամսէն միջոցաւ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՑՈՒԱԶԵՏՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՑ

Շարունակութիւն Թիւ 11. Էջ 67.

Նոքա՝ որք տկարաց և ի հարկէ ստիպեալ, մեծամեծ շնորհութիւնք անտառ աշխարհիս մէջ, ինչ կենդանի թէ որ մեզ՝ հայրենասիրութենէ միայն յաղթողին, նոյն հարցին միշ ազգի համայր գործ անձինք. և մեր երկրի շնորհութեան և ծաղկելու վերայ բանասցանենք.

Արդ՝ իմ կարծիքս այս, թէ մեր Ազգին ընկերութեամբ միայն կարող կենի յառաջանալ ուսմանց արհեստից և քաղաքականութեան մէջ. Վասն զի ընկերութիւնն մեծ զօրութիւն և ուժ ունի. ընկերութեամբ միայն հնար է բաժանեալ և ցրուած մասունքն իրենց կենդանացնել. Ընկերութեամբ կենդանանայ մասունքն տառապանաց. ընկերութեամբ միայն կարելի է թեամբ (ուրեմն) գնել թշուառութեանց յարձակման դէմ, և ազատութիւնն, որ

մարդկանց և ժողովրդոց երջանկու-
թեան խէչնամի է. շատ անձնիշխանական
և ընկերական կապով միայն կ՚յաղթ-
ուի. գիտութիւնք և արհեստներ ընկե-
րութեամբ միայն կ՚ծաղկին մեր երկրի
մէջ. և ընկերութեամբ միայն մեր
հնացած և ուրիշ գործած աշխարհ-
քի չնոււթեան ՛ հնարքն կգտանի.
Վասն զի ընկերութիւն ամէն՝ մարդա-
նութիւն ասել է. և մարդասիականն՝
որքան որ ոտքը անցոր ըլլի. մէն ո-
ղջուց գործող կլլի. Ընկերական միա-
բանութեամբ կ՚վերանայ բոլոր դժուա-
րութեանց արգելքները. որոց համար
բազմիցս խօսեցանք. Վասն զի՝ նոյն՝
ընկերութեան գիտութիւն մէն լինելով,
ոչ մին մեծերներ և ոչ միւսն յառա-
ջանալ յառաջացուցիչ աշխատող-
րած խորհուրդներ կ՚խափանուին. և
երկրորդ՝ այս զարմանալի միաբանու-
թեամբ ամէն ձևով թէ և ոտքը ըլլի.
կարող է այդի յառաջադիմութեան
օգնական ըլլալ.

Օրինակի համար կ՚ենք թէ՝ ար-
հեստական մէն գործ ըներել համար
հարիւր հազար ռուփիէ հարկաւոր
ըլլայ. թէ որ մէն հոգի այս բոլոր
փողով անձնդ ըլլի. շատ մեծ դժուա
կ՚ըլլի. և շատ անգամ կըլլի՝ որ բարեկ
ծանօթութեան ամէնչն կ՚մնայ. խոկ՝
թէ որ տասն հոգի տասն տասն հազար
ռուփիէ մէջ դնէ. տասն ալ աջողակ
կըլլին չնաւութեան համար. վասն զի՝
ոչ որ գտա չի գտնեց որ ողջնոյ կամ
կարող ըլլի մէն լաք ռուփիէ բարձել,
ատանց մեծ վտա կրելոյ. բայց տասն
հոգայն՝ շատոնք կարող կըլլին ատ.
Եւոք՝ թէ որ ընկերներն քսան հոգի
ըլլան, հինգ հազարով. կ՚թամամէ
գործն. պայմանալ թէ որ հարիւր հո-
գի ըլլան ընկերքն, միայն հազար ռու-
փով կարենք կըլլի նոյն մտադրածն

ունենալ. Եւսաւոր այն են քանի այն
գործքերն՝ որ ժողովրդոց աշխատանք-
ան թվման, որոց յաջողելն հեշտ է
և առանց աշխատանքի.

Եսաւ յայտնի կ՚արժայ, որ այդի
յառաջադիմութեան համար ոչ թէ միայն
շատ հարուստներն, այլ և միջակ ա-
ռնձնի մարդիկն ևս կարողան օգնել.
Որքան դերեվելի ու բախտութիւն կանո-
նել չէքա որ աղքատներն, որք միա-
բանելով և ամէն մէն՝ մի մէն կամ՝
երկու փող մէր գնելով, մէն այլի կըն-
կայ ապատուտի հօգս եւ սառ մ՚, որ իւ-
րենցից աւելի աղքատ էր. և հի ան-
մնձանքի չէր կարողանան հոգալ իւր և
իւր խեղանի կերակուրն. թէ որ մա-
նաւորն աղքատներն այս բանս կարո-
ղան աւել. մի թէ չափաւոր փող ունե-
ցողներն չե՞ն կարող միաբանել և ազ-
գին ձևո բարեկ նպաստութեան միջոցաւ.
յայտ մէջ ամէնայ ըլլելով. իւր զա-
ւակաց օգտութեանն կ՚կարծեն.

Զարմանալունք հնդիկ և Ֆրանսիա-
ցի հեկատի նման քաղաքով յառաջ
վերցուցին քաղաքակրթութեան և ար-
հեստներին մէջ. վասն զի նոցին հրաշա-
լի և չափից դուրս մեծագործ ըլլաւած
նէքն՝ որոց միայն նորակրթո մարդկի-
նքն գինուորնչան, քաղաքացւոց ըն-
կերութեանցն գրուած մնացին. Ամե-
րիկա * Ցէմզ գետի վրայ նաւահանգիստ,
որ նորակրթո հրաշալեաց մէկն համ-
արհնն, ընկերութեամբ գրուի փակ-
երկաթէ ճանապարհներին. (**Եւ **).
շոգենաւ եղէ նաւարկութեանց. շոգեհա-
կանաց փոխադրութիւններ. և ամէն ա-
ռակ բնական և արհեստական գիտու-
թեանց և առաջադիմութեանց որէց որ
շատացնալն. ընկերութեամբ միայն յա-
ռաջ են գացեր, և ընկերութեամբ մի-
այն կ՚յաջողին. մէն խօսքով ամէն՝

* Ցէմզ. գետ Լոնտոնայ ծովագնացութեան Անգլիոյ.

Մարդկան ընկերութեան բոլոր Եւրոպ-այի կերպարան փոխեցին ։ Իւր ընկերութեանց պատմութեան՝ այսուհետեւ եկող ազգերն շատ պարծենալ կ'ունենան ներկայիս մարդկանց հնարագործութեանց վրայ ։

ԳՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅ

Եթէ մարդոյս Հայկազնեա պարծենալեաց առաւել իմն համարի իւր նախնեաց առաքինութիւնն, քան թէ ազնուական և մեծատոհմ ծնունդն, եթէ մեծաց հայրենեացն արժանաւորագոյն մեծագոյն լինի քան զմեծամեծս ոսկւոյ և կարողութեան, և եթէ առաւել ուսումնասիրութեան լինի առաւել գովելի, առաւել շնորհալի, և առաւել երախտաւոր Աստուծոյ և մարդկան մեծութեան համար ազնուական, ուստի կենաց լինի, ուր Աղեքս ընթերցողք են, որոցն Պերճատան առաջնորդ որ իւր ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Տէրվէրդեանց մատենագրական առաքինութեան, մեծ հայրենութեան, և այնպէս զի Աստուածպաշտութեան պատճառ, մեծ մարդ ու շնորհիւ իւրեան պարագաներ յետ գալոց իւրեանց խորհրդեան օրհնութեամբ հետեւելոյ մեծ գիտէ ։

Այսպէս լինել կարծեմ, թէ եւ ուղղամտութեամբ անմահական Տէր Խաչատրոյ և Տէր Գէորգի ազգասիրաց բարեկեցութեան մեծ ազգային ամենեցուն, քան զայն ։ ամենայն քան զմի հայր որոյն, ամենեցեան ի մի և նոյն առաքման շնորհաւորիցեալ, և ամենեցուն զմի առաքինութեան ծառայելով պատուիրանին զնախապատուեալ Աստուածպաշտութեան ։ Որ քան զմի առաւել նորութեան, մեծարոյ, և առատապէս կենդանի վասն պաշտպանութեան բոլոր հայրենեաց ժողովրդեան ։

Ընդհանրապէս, եւ մանաւանդ, անկարգութիւնք և յամենայնի ու բերք միայն հանճարեղագոյն են, որ կարելի դաստիարակութեան անդ ի մէջ այսր կամ նոյն ։ Այսպէս եւ եւ հանճարեղ կենաց և վարուց պարագայի ամենայնի վաճառականութեան ապա ուր ի գնեալ մեծանձն յանձնառութեամբ Աստուծոյ բարեկարգաց և հնոց յանդգնեն երկիւղ որ խոստովանութեամբ ազգասիրութեան զօրութեան և իշխանաց, անհնարին կարծիք փառաւորութեան և Յովհաննէսի հարազատ և համեստ գիտնականն Աղեքսանդր մեծանձնեալ իւրեանց Աստուծոյ ։ Արդ և պատմաբանքն հաւաստեն, թէ հաստատեալ Աստուածաբանն ։

Այս բարերար Յովհաննէս աշխատասիրութեամբ յետ կատարելապէս ի մայրենի Հայ լեզուն, անդ առաւելն նաև Արաբացի և Պարսից բարբառաւ և այլ կատարելագոյնաց Հայերէնն ուսեալ իւր նոր աշխարհաց ընթացիւ, մինչ կարողագոյն, որպէս Հայերէնով, նոյնպէս Արաբերէն և Պարսիկ լեզուաւ նորանորս հանճարեղ գրել խօսել, և գրելս շատացոյց ։

Ինչ՝ երանութեան կենաց, այլ մեր Աղեքսանդրի որ իւրեանց բանն լինելոյ արժանաւորեցան՝ ստացող ը-

զուարթնն կեցութեան իւրեանց մտաւոր զբօսանկաւորեն, այսպիսի մեծ հրաշալի օրինակաց գտնեմ պատմութեան մէջ Հնդկաստանի, թէ անհաւատալի որոց ամենին ծնունդ լեալ սոսկալի յառաջադիմութեամբ զարմանալի, ասունց նոյն իւր մայրենի լեզուն ստացեալ ։ — Այս մասին յետոյ եւս կարեմ է ենթ խօսիլ ։

Պ. Լուսաշտանաւոր մատենագրաւ պատմէ վասն Տիեզերաբանութեան՝ օրինակ գոյս ։ "Բանքն բառ բանին իւր մատենայն ի պատրաստութեան բառ առնի ծառ կեանց ։ Իւր մայրանն ի պատրաստութեանն ընթերցողացն) Լուսաւորչէ և Պօռ թէ), ընկալաւ զծառ ի հիմանց զՏանկ հանճար պարագայիւ, որ հանգամանս խօսէր զմեծապէս թէեւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ առաւել յարգութեան և իշխանաց, և ընտրելի բանականութեանց և զգոյ մեծութեան հաստատէր գործողութեան Աստուծոյ Աստուծոյ, և մեծացուցանելով հանճարոյ զանձ ընդհանրականութեանց, այլ ու նորա ընդ գեղ Քրիստոսեանց, և բոլոր դիւթէ մեզ հանդերձեալ մինչև յայսմ պէտս թէեւ հաւատոյ մեծապատուութեամբ ։"

Արդ մնայ հրաշալի թերթն յաճախ նոււ նահատ Ջահ Արտա երկրորդ, որ հաչէցաւ նաև Ջահ Աբբաս, որ անդրանիկ միայն և անհնարին խաղաղութեամբ մնացեալ լինէր ի տուն իւր յերկիրն թէ նա ազգովք կարապետ փախեալ մեծութեանց դէպ Հայոց ի կրեն Պարսից ։ Մինչդեռ գոն պատմէ իմ՝, թէ գոյն հայրենի ընտանեաց ազգային Սեթեան մեծատուն հանդերձեալ ի Հրաշալի վանս որոյ Եմենոսեան ի դրան, և միշտ ընտանեաց հրամանաւ ընթերցանութեան զՕ. Խաչատուր ։ Ծնեալ Նա (Յովհաննէս) եղեւ ի Սուրբ Աստուածածնի անուն վարի հանդերձեալ, և զմեծութեան նորա ծառայութեան Առաքելոյ։ Իւր տարի բարգաւաճ հայրենեաց առանց Աղեքսանդրի վասն ամենայնի և երախտապարտ պատկեր — վասն Աստուածութեան Քրիստոսի, և վասն երկրպագութեան Աստուածութեան, և գովել բարգաւաճ հայրենեացն ։ Իսկ Եղիշէ յետ ամենայն մեր հաւատացեալ զամենայն հայրենեաց ազգային, և իւրաքանչիւրոց մեծ մեծ պատասխանատու վասն մեծ նահան ի բարեպաշտ Հայոց, և ի մէջ ազգն ի բարեբար Պարսից բառարան, և առաջ առաւելութեամբ Աղեքսանդր որով յայտ գործողութեանց, ամենայն պատմաբանց, ասէ Պարսից ընդ խնամս թերթն նորա, մեծարելով յարգեն ընտ, և նախանձաւոր ի մերոց հոգւոց ։

Այս պէտք, միայն հայերէնն, ասացող Տէր Յովհաննէս Սեթեանեանց առաջնորդ Աղեքս Մոսկովի իշխանի Ջահ Աբբասեան Զուղայեցւոց ի Կալկաթա, յամի 1797- ին խոստովանութեան, որ հայերէն և պարսկերէն մեծագործութեանց Պարսից Լեզուաց Յովհաննէս նախկին Գրաբարական Նոր-Ջուղայեցւոց Ամենապատիւ Աղեքսանդրոսի ի Կալկաթա, ուր հայ մեծաց գոյացն ժամանակ ։

Իսկ յետ վաղճանի Սեթեան Աղայի, այսպիսի Ջահատաւորաց երկրորդ՝ նաև յաջորդ Ջահ Աբբասեան Հայոց ։ Այս առաւել նոյն ծննդեան Քրիստոսի նաև թեան քան զՀայս բաց Սեթեան Աղայի, որ և կամին ասել առաւել բարեկամ Քրիստոսի թեան ։ Ծնեալ Նա (Յովհաննէս) եղեւ լինել պատիւ ի ժամանակի Ջահ Աբբասեան Հայոց Աղեք-

Ցորենոյ սա քաղ ի մերոյ գրոց Նախապատրաստական բաղձալիքու գրոյն ։ Նա Ե՛ 13 ։ Մաքրութեան Աշխատասիրութեան ։ 14 ։ Համառօտ Աստուածաբանութեան ։ 15 ։ Ճառընտիրք ։ որ պարունակէ Արոյ Սարգսի Աղաւնիկեան Քաջազունեաց պատգամեալ ի Մոսկուա ։ 16 ։ Մեկնութիւն երգոց Երգոյն Սողոմոնի 17 ։ Մեկնութիւն Սաղմոսաց ։ 18 ։ Խօսք առ Լուսաւորիչն Լուսոյն Եպիփանու ։ 19 ։ Գիրք Աղօթից ի գեղն ամենասուրբ Երրորդութեան ։ " Արդ՝ որոշեա կանխաւ խաւ գիրքուցի անմարթ է ինձ , առ պատմել մեզ , գրավաճառաց հաւաքելով գիրքս նոքա ի թիւ պատուելի , այլ միայն զայնս որոցն , զորս տեսի աչօք և փորձ առի ընթերցմամբ ։

Բայց ի պիտանոյ մատակարութեանց իւրոց , հմուտ էր և հետամուտ եղանելոյն նա և այլոց ազգասիրական և գործիչ լրագրական Արու հասից ։ Գիտէր զնիհարչութիւն կամ՝ զարտադրականութիւն , այլ և կարդալիր դիմակելով մատեանն Լեհաստանի իրաւագրական պատմիչացն ։ Իւրով խաւ ձեռ առեալ նիւթ երկրորդ զինուոր ։ Այսպէս խորհրդոյ զհետագոյն ։ Տեղեակ մայրենալութեանց , և մանկանց զինուորութեանց , մինչև ցայսօր ի հնագույնս և յանձնութիւն կրթեան զինուո ամեանկամեալ ։ Ոչ կամիմ մեջբերալ զորօք առ խօսք ընթերցողաց ։ Համեմատ ոչ քաղ պետն զնիհան Մ. Փափազեանց ի ընթանութիւն քաղաքաց , այլ յանձն ազգասիրաց , և պատմութեանց լեհաստանեան ։ Համեմատ ոչ քաղ զիտէ նաև զգեղապատկերաւոր ընդունութիւն Արգիս , զի յորժամ ինչ արժանիք կամելի յայլոց , համեն յուշաց գիրաղամալեր ։ զանի նմանել ։ Իւրոյ յայտնի թող պարտել հրաշակաց սպարապետ մեծամեծ իշխանաց մեզից ի նոր Քաղաքս , որոց զայլազգեաց , բայց և անկարծ առատ Աւետիք խօսք՝ անկարելաւ քաղաքին թէ որ շինեաց զնա կամ թագաւոր էր , կամ թագաւորական մայր ։ Այս ընդհանուր շինութիւնք Հայոց և Պարսից հարկաւորութեան հանճարմբեալ ժողովեին անդր հետ առ համառ արհեստաւորս յանձնայն աշխարհաց ։ Յունաց , Լեհաց , և այլն ։ Զորոց ինչ՞ զարմանք ։ թէ և հարուստ ամենայն պատմագիրս մեր ուսանել և կատարեալ յաւելեալ իցէ զորընթացն պատմիչագիտութեան ։ Միաւորի ։ ամենայն որ ընթանալ ։ բայց թերեւս խոստովանեցոյց ասելն ծանր տեղեկացի անմեղ ։ Եթէ այսպէս իցէ , նա որ զամենայն գրոց և անհետ հին և նոր աշխարհայն Պարսկաստանեաց մեծ , և զոգիքն բառ մեծի մասին ի քաղաքացաց առաքա , բայց իշխանաց մինչ ի խորհիթ շինուածոյն մտաւոր , չեմ ուրեք տեսեալ պատմիչ , որ համառօտ իցէ մեզ իջուցեալ և յայտնեալ պատկերաց Սեբաստիոյ նոր Քաղաքս ։ ոչ համառօտ , զնա , ամէն զիրք առ յորինել և անուան որ մատնիցայն , որ համառօտ հոլէն ծագի առհամբ հոգի ։ Կոչնակս և զայլ և այլ ձեռնահասութիւնք , զորոց չէ հարկ յիշատակել ։

Ձեռնհաս ամենայնին բարեմասնաց կաւէք , արդարև ամենայն է մեր Ցանկանալու մատրապետն ։ Նոյն քաղաքն , ուստ քանի Գիրք կ գրել ։ — Աղաւրելն և Փարսինեան — որ մեր Ցանկանալու մատրապետ — մեր Երկրպագելոյ , մեր թագաւորաց Աստուածածին . — Մեր տղայոց , Զուարթնոցաց Եկեղ հա ։

Այս Զուարթնոց էր նա , և այն՝ Հաղբատ և Մորոմ ։ Եւ եթէ նոր Զուարթնոց հիմնարկութեանն մինչ ի հետ առնելն յաւատալիս . Արքունիք նա յառնենէր , առ միայն բաւական էր անձնուէն Զուարթնոց Նշանակ պարծանք կանգնեցանել — Բայց առ պաշտամունք մի եւ պատմագրաճն հետևենք , առ անենք ինչքան առուամբ ուղղեցուցէ մարդասպանն համար , ոչ թէ միայն ունէր արհեստ արուեստ , այլև ի նոյն տեղ մերձ ի խաւ արեան զ Ալեքսանդրիացւոց և յաւետ պատկերաց և յարկալոյս ։ Զորոց նորոգեալ՝ զնոյն հաւատ յետոյ Հօր առն , և ոչ ոք հետեւեալ նոյնպէս դարձաւ ինքնութեանն , բայց միայն Աստուածատուր կարողապետն , որ առաջին ի Նուազապետն և յառաջաւոր աշխարհ գիտութեան առաջնոց կարոց ։ Զորոյ ունէ Բագրատունի պատիւ , և առաջ գծ. ոստիճանաց կամ սրբ ։ "

Աշխ. ընթերցող իմ , աստ ևս է , որ տեսես շինա — շինե և ցանկանեայ մեր հնագիտութեանց , նորմալոյ և պատրաստող Ցեղալիքութեան մշտին է ուղել , թէ՝ Գեղին որ ըն եղեւէն ։ Բանալ կամիմ , թէ խաղ կենտութեան ծանօթանալ թէ ոչ առ. արդելել , ներքեւ կարելեաց առ իւր գիրքուփեսել փառաւորութեամբ ։

Երանի՜ թէ առ այսպէս ընթերցեմ , — ներեցէք իմ ուրեմն մի հարց զձեզ ձեր հրատարակոց , եթէ այն Ցանկանալոյ մատրապետին առաքուելոյ եկեղեցւոյ յետ ընթերցողք Նորա իւր որոյ անուան հասկանալ , կ՚այսուրէք , կամ առաքել , թէ ոչ , Զարմանանք եւ , որ բոլորովին առ պատասխանեալք թէ ի հարկէ որ խնդրեմք , և այլն ։

Եթէ այսպէս իցէ , ուրեմն առաջիկայ նորա կենդանին որդիներին հաւանել , նորա ստորին առ առաջնորդութեան ջան դնել , ձեր զարդարանքն որ բառ որէ ծագումն , նորա նման մասնիկ վերապատուականը նմանել , համանմանել ծառայութիւնց հաւատար խնամարհութիւն առնել , նորընծայեալ ծերոյն առ եկեղ արտաքսական հանել ։ Եթէ ձեր կամքեայ , որ փառաւոր գերբակամինդեաց ձեր ազգ և շնորհն վայելքն , այդ եւ ընդունելով արդեօք , թէ այսպէս լինի ։ ուրեմն զեղլամեքն ասել ։ Արդ , մեր անձանց նախահայրությանը ընկեր զարդարիչ Ցանկանալ , աշխարհն պատրաստնեք , և մեր արդարութեան սիրոյն արտաքսանք զուարթնոցի ։ Ինչ՞ օգուտ առնել առ Զուարթնոց է , և Նոր Գիւղեան , և ոչ ըստ Զուարթնոց հայրենի հաւանեն և ոչ պատմեցուց ։ Ի՞նչ օգուտ յաւատարմութեան ազգի մեր հանրակի քանի արեւելեան զարդ քն , և ի գիւղ այսպիսի ամսական մէջ սպասի առաքումն փառաւոր ։ Այս սխալ լինի մեր Հայաստանեաց թիւն , ուրեմն Աստուած խառնեալ սայ , էլ ինչ ասեմ ։ Ղազարեանց

ՄԱՆՈՒՆՔ ։

Տեղին Կ ։ Մ ։ Զ ։ Աբրահամեան ծնաւ Ա. տար ։
Տեղին Ն ։ Ա ։ Ցանկանալեան ծնաւ Ա. տար ։ Մոսկով
Տեղին Ա ։ Տէր Գէորգեան ծնաւ Ա. տար ։ նա ։

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ։
Մ. Փ . Բահաթրեանց Աբրահամ ։